

GÈNERE I DRET DE FAMÍLIA: UNA LECTURA DE LA PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA A PARTIR DEL LLIBRE SEGON DEL CODI CIVIL DE CATALUNYA

Marian Gili Saldaña
Professora visitant
*Universitat Pompeu Fabra*¹

Resum

El propòsit d'aquest article és analitzar el règim jurídic de la prestació compensatòria des d'una perspectiva de gènere, prenent especialment en consideració els canvis normatius introduïts després de l'aprovació del llibre segon del Codi civil de Catalunya (CCCat). Es conclou que, en alguns aspectes de la regulació, el legislador català contribueix a perpetuar els estereotips tradicionals de gènere, ja que és excessivament protector del cònjuge feble, generalment la dona.

Paraules clau: prestació compensatòria, crisi matrimonial, renúncia, dret de família, gènere.

GENDER & FAMILY LAW: THE COMPENSATORY AWARD
FOR ECONOMIC IMBALANCE IN BOOK II OF THE CATALAN CIVIL CODE

Abstract

The purpose of this paper is to examine from a gender perspective the legal system applicable to the compensatory award for economic imbalance, regarding in particular the changes

1. Aquest treball forma part de l'obra col·lectiva «El llibre segon del Codi civil de Catalunya. Una perspectiva de gènere», que va obtenir un ajut del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (Resolució JUS/1313/2012, de 22 de juny, per la qual s'atorguen beques a la recerca, l'estudi i l'anàlisi en els àmbits de l'execució penal, la mediació penal, l'atenció a la víctima, l'Administració de justícia i el dret civil català (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [DOGC], núm. 6164 [5 juliol 2012]). El text complet del treball es pot consultar en línia a <http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/recerca/cataleg/2012/llibre_segondocivil.pdf>.

El treball també s'emmarca en els projectes d'investigació «Reforma del derecho de familia y análisis unitario de su régimen patrimonial. Atribución de derechos de propiedad, pretensiones compensatorias y atención de necesidades a su disolución por crisis y por causa de muerte» (DER2011-27960) i «Libertad reproductiva y formación de relaciones familiares» (DER2014-55573), finançats pel Ministeri d'Economia i Competitivitat i dirigits pel doctor Josep Ferrer Riba, catedràtic de dret civil de la Universitat Pompeu Fabra.

introduced following the approval of Book II of the Catalan Civil Code. It is concluded that in certain aspects of the regulation, the Catalan lawmakers contribute to a perpetuation of traditional gender stereotypes by being too protective of the weaker spouse, who is usually the woman.

Keywords: compensatory award, matrimonial crisis, waiver, family law, gender.

1. INTRODUCCIÓ

Homes i dones han estat considerats diferents al llarg de la història —sovint per raons biològiques, però també per raons culturals— com a conseqüència de l'assignació, per part de la societat, de rols, estereotips, responsabilitats, comportaments i actituds diferenciades en funció del gènere. Una manifestació molt evident d'aquesta realitat es troba en les societats patriarcals. Els patriarcats es caracteritzen per una divisió del treball per sexes molt marcada: els homes s'identificaven amb els rols productors, ja que eren els principals responsables del treball productiu, de la presa de decisions i del manteniment econòmic de la família, mentre que les dones s'especialitzaven en els rols reproductius, ja que s'ocupaven de la cura dels fills i del treball domèstic.² La dedicació de les dones a aquest tipus de treball invisible, no reconegut socialment ni econòmicament, impedia qualsevol possibilitat d'autorealització i visibilització social i —cosa més important— deixava la dona en una posició d'inferioritat i de forta dependència econòmica respecte del marit, posició que tenia uns efectes devastadors quan s'esdevenia una crisi matrimonial.³ Malgrat les iniciatives —sobretot dels moviments feministes— per a superar aquests rols i estereotips de gènere en l'àmbit familiar, les normatives per a afavorir la igualtat efectiva d'homes i dones⁴ o per a garantir una sortida del matrimoni que no perjudiqués greument el cònjuge més feble, la creixent incorporació de la dona al mercat de treball i els canvis experimentats en les estructures familiars, la divisió sexual del treball en el matrimoni no només no ha estat superada, sinó que continua essent una realitat en el segle XXI.

La preocupació del legislador català per protegir un sector de la població —típicament el femení— enfront de l'empobriment que es pot derivar d'una crisi matrimonial es remunta a l'any 1998, quan va introduir en els articles 84 i següents de la

2. És la contraposició *breadwinner vs. homemaker* de la cultura anglosaxona.

3. El treball té per objecte l'estudi de la prestació compensatòria reconeguda en els casos de crisi matrimonial (art. 233-14 i seg. del Codi civil de Catalunya [en endavant, CCCat]). Sens perjudici que se'n pugui fer alguna menció, no s'analitzarà el règim jurídic de la prestació alimentària reconeguda al convivent d'una parella estable en cas d'extinció de la convivència (vegeu els art. 234-10 i seg. CCCat).

4. Per exemple, la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, d'igualtat efectiva entre dones i homes (*Boletín Oficial del Estado* [BOE], núm. 71 [23 març 2007]).

Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de família⁵ (en endavant, CF) un règim jurídic específic per a la llavors denominada *pensió* —en la regulació actual, *prestació*— *compensatòria*. La configuració originària d'aquesta institució no diferia gaire de la regulació que, des de la reforma introduïda per la Llei 30/1981, de 7 de juliol, per la qual es modificava la regulació del matrimoni en el Codi civil i es determinava el procediment que calia seguir en les causes de nul·litat, separació i divorci,⁶ establí l'article 97 del Codi civil espanyol (en endavant, CC). Al principi dels anys vuitanta, el legislador estatal ja era conscient de la necessitat de protegir les dones que, per raons històriques i culturals, havien hagut de renunciar a la seva professió per a dedicar-se exclusivament a la cura dels fills i a les tasques de la llar, amb la qual cosa quedaven relegades a una posició de subordinació respecte del marit que dificultava, o en alguns casos simplement impedia, qualsevol possibilitat de supervivència autònoma si sobrevenia una crisi conjugal. En aquest context, l'atorgament d'una pensió de caràcter indefinit, deslligada de la causa de la ruptura matrimonial, a les dones el patrimoni de les quals hagués experimentat un desequilibri econòmic —de caràcter objectiu, és a dir, en relació amb el nivell de vida que havien gaudit durant el matrimoni i la disminució patrimonial experimentada pels seus marits— amb posterioritat a dita ruptura, es configurava com una mesura desitjable per a garantir aquella protecció.

Als anys noranta, el principi d'autonomia econòmica dels cònjuges —vinculat a la idea que s'havien de procurar els mitjans necessaris per a poder viure de manera independent—,⁷ així com les injustícies que es podien derivar d'una concessió generalitzada i vitalícia de la pensió compensatòria, van donar lloc al naixement de la teoria subjectiva del desequilibri econòmic. Segons aquesta teoria, el reconeixement del dret a rebre una pensió compensatòria només estava justificat quan el desequilibri econòmic experimentat amb posterioritat a la ruptura matrimonial trobava el seu origen en el sacrifici dut a terme per un dels cònjuges per a dedicar-se a la cura de la família i a les tasques de la llar. Les pensions vitalícies no només reduïen dràsticament els incentius de les dones per a cercar un treball remunerat —la denominada *indolència femenina*— i promovien el tan poc desitjable estereotip de la dona econòmicament dependent,⁸ sinó que, a més, impedièn —o, almenys, dificultaven— que els exmarits poguessin refer la seva vida i fundar una nova família en igualtat de condi-

5. DOGC, núm. 2687 (23 juliol 1998).

6. BOE núm. 172 (20 juliol 1981).

7. Aquesta idea d'autosuficiència es troba expressament recollida en el principi 2:2 dels Principis de dret europeu de família relatius al divorci i als aliments entre esposos divorciats (COMMISSION OF EUROPEAN FAMILY LAW, *Principles of European Family Law regarding divorce and maintenance between former spouses*, 2004, disponibles a <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-English.pdf>>): «Sens perjudici dels següents principis, cada espòs ha de satisfer les seves necessitats després del divorci» («Subject to the following Principles, each spouse should provide for his or her own support after divorce»).

8. Katharine T. BARTLETT, «Feminism and family law», *Family Law Quarterly*, vol. 33, núm. 3 (1999), p. 482.

cions.⁹ Aquesta nova concepció significava una redefinició de la pensió compensatòria com a compensació de caràcter temporal que pretenia promoure l'autosuficiència econòmica del cònjuge feble i, en darrer terme, garantir un *clean break* o trencament net de la vinculació entre els cònjuges en cas de crisi matrimonial.

La configuració actual de la prestació compensatòria en els articles 233-14 i següents CCCat —i, a la resta de l'Estat espanyol, en l'article 97 CC, segons la redacció donada per la Llei 15/2005, de 8 de juliol, per la qual es modifiquen el Codi civil i la Llei d'enjudiciament civil en matèria de separació i divorci (en endavant, Llei 15/2005)—¹⁰ presenta diferències notables respecte de la seva configuració originària. Si la pensió compensatòria va néixer com una pensió vitalícia que tractava de protegir la part —típicament, la dona— que, per haver-se dedicat exclusivament a la família i a la llar, no disposava de mitjans propis per a poder subsistir un cop produïda la ruptura de la convivència, la prestació compensatòria actual es configura, en termes generals, com una compensació de caràcter temporal que pretén ajudar la part econòmicament més feble a assolir la seva independència o autonomia econòmica, i reserva el reconeixement de les prestacions indefinides per a casos certament excepcionals. La nova regulació s'acosta d'aquesta manera als postulats de les teories feministes, que, mitjançant l'establiment de restriccions a l'obtenció de la prestació compensatòria —ja fossin de caràcter temporal o en relació amb els requisits per al seu reconeixement—, pretenien eliminar el biaix de gènere de les regulacions anteriors.¹¹

Aquest canvi de paradigma respon fonamentalment a factors de caràcter social. En la societat catalana actual conviuen matrimonis tradicionals i noves maneres d'entendre i definir la família (parelles estables heterosexuales o homosexuals, famílies monoparentals, etc.). A més, la taxa de divorcis continua essent molt elevada¹² —en especial, en matrimonis de durada curta— i les dones que contreuen matrimoni no

9. Segons Pablo SALVADOR CODERCH i Juan Antonio RUIZ GARCÍA, «Article 1 CF. El matrimoni», a Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (dir.), *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*, Madrid, Tecnos, 2000, p. 56-57, una pensió compensatòria vitalícia pot generar comportaments oportunistes, atès que «[...] la dona-mare pot tractar d'atrinxerar-se en una posició de dependència i negar-se a realitzar qualsevol tipus d'inversió en precaucions tendents a evitar els danys de l'incompliment del contracte pel marit: pot relaxar la seva disposició a treballar en el mercat, no tenir cura de la seva preparació, confiar excessivament, en definitiva, en la perpetuïtat d'una pensió compensatòria que converteix el matrimoni en una assegurança de vida a favor de la dona [...]». Vegeu en el mateix sentit, més recentment, Ana Laura CABEZUELO ARENAS, «El Tribunal Supremo admite la limitación temporal de la pensión compensatoria (STS de 10 de febrero de 2005 (RJ 2005, 1133))», *Actualidad Jurídica Aranzadi*, núm. 671 (2005), p. 10; Magdalena UREÑA MARTÍNEZ, *Crisis matrimoniales y pensión de viudedad*, Cizur Menor, Aranzadi, 2011, p. 95-96.

10. BOE, núm. 163 (9 juliol 2005).

11. Katharine T. BARTLETT, «Feminism and family law», p. 482.

12. Segons les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) corresponents a l'any 2013, a Catalunya hi va haver 17.715 divorcis, 849 separacions i 20 nul·litats. A la resta de l'Estat espanyol, les dades corresponents a aquell any van registrar la mateixa tendència: es van produir 95.427 divorcis, 4.800 separacions i 110 nul·litats.

solen abandonar el seu lloc de treball o, si ho fan, s'hi solen reincorporar posteriorment. El preàmbul del CCCat es fa ressò precisament d'aquesta concepció social més moderna quan reconeix que «[c]ertament, molts divorcis afecten matrimonis de durada mitjana força breu i persones relativament joves, per la qual cosa, en general, o bé tots dos hi perden semblantment o bé la convivència conjugal no ha compromès irremeiablement les oportunitats econòmiques de cap d'ells [...]».

No obstant això, el legislador català, conscient que encara són moltes les famílies catalanes que encara funcionen d'acord amb rols familiars més tradicionals, o bé assumits per les pròpies parts directament i voluntària, o bé conseqüència de dinàmiques pròpies de les famílies, acaba admetent que el dret a la prestació compensatòria continua essent necessari en la societat actual, atès que «[...] la incorporació de la dona al mercat de treball no ha anat paral·lela, a la pràctica, a un repartiment de les responsabilitats domèstiques i familiars¹³ entre tots dos cònjuges i que en força casos l'activitat laboral i professional d'un dels cònjuges se supedita encara a la de l'altre, fins al punt que, en determinats nivells educatius i de renda, continua essent habitual que un dels cònjuges, típicament la dona, abandoni el mercat de treball en contreure matrimoni o en tenir fills [...]».¹⁴

Tenint en compte les consideracions anteriors, en les properes pàgines es posen de manifest els aspectes de la regulació catalana de la prestació compensatòria que tenen algun tipus d'implicació des del punt de vista del gènere.

2. PENSIÓ COMPENSATÒRIA *VERSUS* PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA

La primera —i potser principal— gran novetat introduïda en la regulació catalana de la prestació compensatòria es basa en un canvi de nomenclatura que no és casual. Si en el CF el legislador català havia optat pel terme *pensió*, el substitueix ara pel terme *prestació*, atès que s'ha generalitzat la possibilitat d'abonar-la en forma de capital.

El derogat article 85 CF obligava el cònjuge deutor a pagar la compensació en forma de pensió i per mensualitats avançades, si bé permetia la substitució de la pensió pel lliurament de béns en domini o en usdefruit. L'actual article 233-17.1 CCCat facilita el pagament de la prestació en admetre la seva atribució «[...] en forma de ca-

13. Les dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), actualitzades el 22 de febrer de 2013, posen de manifest que l'any 2010 el 91,9% de les dones (amb deu i més anys de matrimoni) realitzaven tasques domèstiques i s'ocupaven de la cura de nens, avis i persones dependents durant 4 hores i 29 minuts diaris, mentre que el 74,7% dels homes hi dedicaven una mitjana de 2 hores i 32 minuts al dia.

14. Segons les dades de l'INE, actualitzades el 22 de febrer de 2013, un 38,2% de dones i un 7,4% d'homes van abandonar el seu lloc de treball per un període de temps superior a un any després del naixement d'un fill.

pital, sia en béns o en diners, o en forma de pensió».¹⁵ L'elecció d'una modalitat o una altra recau sobre els cònjuges i, en cas de desacord, en l'autoritat judicial, que ha de tenir en compte les circumstàncies del cas i, especialment, la composició del patrimoni i els recursos econòmics del cònjuge deutor. Mitjançant aquesta doble opció, el legislador català flexibilitza les conseqüències del divorci, possibilita un *clean break* o trencament net de la vinculació entre els cònjuges —especialment indicat en matrimonis de curta durada i sense fills— i evita la creació de situacions de dependència, així com la perpetuació de certs rols socials.

3. NATURALESA JURÍDICA DE LA PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA

L'article 233-14 CCCat faculta el cònjuge la situació econòmica del qual resulta més perjudicada com a conseqüència de la ruptura de la convivència a «[...] sol·licitar en el primer procés matrimonial una prestació compensatòria que no excedeixi el nivell de vida de què gaudia durant el matrimoni ni el que pugui mantenir el cònjuge obligat al pagament, tenint en compte el dret d'aliments dels fills, que és prioritari. En cas de nul·litat del matrimoni, hi té dret el cònjuge de bona fe, en les mateixes circumstàncies». Com ha posat en relleu la doctrina, la nova regulació del CCCat no presenta diferències significatives respecte de la regulació anterior més enllà de les necessàries per a adaptar-la a la nova realitat social i familiar i incorporar els darrers criteris jurisprudencials sobre la matèria.¹⁶ Avui en dia sembla una qüestió pacífica que la prestació compensatòria no pretén equiparar les posicions econòmiques dels cònjuges, indemnitzar el cònjuge perjudicat per la ruptura o erigir-se en una mena de prestació alimentària per raó de necessitat. La prestació compensatòria és un instrument amb una finalitat reequilibradora,¹⁷ que pretén compensar —amb el límit màxim del

15. Vegeu en el mateix sentit, per a la prestació alimentària, l'art. 234-11.1 CCCat.

16. Sergio NASARRE AZNAR, «La compensación por razón del trabajo y la prestación compensatoria en el libro segundo del Código civil de Cataluña», a Reyes BARRADA, Martín GARRIDO i Sergio NASARRE (dir.), *El nuevo derecho de la persona y la familia (libro segundo del Código civil de Cataluña)*, Barcelona, Bosch, 2011, p. 281.

17. Vegeu, sobre la naturalesa de la pensió/prestació compensatòria, tant en el dret civil espanyol com en el català, Encarnación ROCA TRIAS, «Las consecuencias económicas del divorcio: la pensión compensatoria», a María Dolores CERVILLA GARZÓN, *La situación jurídica de la mujer en los supuestos de crisis matrimonial: IV Seminario de Estudios Jurídicos y Criminológicos*, Cadix, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz i Departamento de la Mujer del Excmo. Ayuntamiento de Jerez de la Frontera, 1997, p. 150-153; Joaquín BAYO DELGADO, «Article 84», a Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (dir.), *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*, Madrid, Tecnos, 2000, p. 401 i seg.; Lluís PUIG i FERRIOL i Encarna ROCA TRIAS, *Institucions del dret civil de Catalunya*, vol. II, *Dret de la persona i dret de família*, 6a ed., València, Tirant lo Blanch, 2007, p. 537-539; Sergio NASARRE AZNAR, «La compensación por razón del trabajo y la prestación compensatoria», p. 314-315; Gema Díez-PICAZO GIMÉNEZ (coord.), *Derecho de familia*, Madrid, Civitas, 2012, p. 1396-1397; Agustín PARDILLO HERNÁNDEZ, «La pensión compensato-

nivell de vida gaudit durant el matrimoni i respectant el caràcter prioritari del dret d'aliments a favor dels fills— el cònjuge la situació econòmica del qual s'hagi vist més perjudicada com a conseqüència de la ruptura de la convivència. Com posa en relleu la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (STSJC) de 31 de gener de 2011 (RJ 2011/2858), «[...] es prolonga la solidaritat matrimonial després de la ruptura de la convivència, amb la finalitat de reequilibrar de la manera més equitativa possible la situació econòmica en què queda el cònjuge més perjudicat econòmicament per la separació o divorci en relació a aquella que mantenia durant el matrimoni, tot i que amb una vocació inequívoca de caducitat. Noteu que per concedir-la cal justificar l'existència d'un desequilibri matrimonial que deriva del matrimoni i pretén evitar que el perjudici de la ruptura recaigui en un sol dels cònjuges fent una previsió *ex ante* de la superació futura del desequilibri, per la qual cosa es projecta cap al futur, a diferència de la indemnitzatòria, que ho fa al moment anterior i com a mecanisme que pugui evitar —d'alguna manera—, ja que tampoc no es tracta de reequilibrar patrimonis com si fos una societat de guanys o de participació en els guanys, les desigualtats que s'hagin pogut produir durant la convivència estable i com a element corrector per salvar les esmentades desigualtats» (fonament jurídic [FJ] 2n).¹⁸

Malgrat l'oportunitat del legislador català de resoldre de manera definitiva quina és la naturalesa de la prestació compensatòria, la lectura d'alguns preceptes del CCCat encara deixa entreveure un cert matís o component de caràcter alimentari:¹⁹ d'una banda, l'article 233-15c CCCat continua fent referència a l'edat i l'estat de salut del creditor de la prestació com a criteris que s'han de tenir en compte per a la fixació de la seva quantia; d'altra banda, l'article 233-16.2 CCCat exclou l'eficàcia dels pactes de renúncia a la prestació compensatòria que comprometin l'atenció de les necessitats bàsiques del cònjuge creditor, per a la valoració de les quals caldrà considerar el concepte d'aliments que preveu l'article 237-1 CCCat (sobre aquesta qüestió, vegeu *infra* l'apartat 5). Aquest component alimentari és encara més evident en el cas de les parelles estables, en què la prestació té un caràcter molt més restringit, com anuncien la seva denominació —*prestació alimentària*— i la configuració que fa d'aquesta l'article 234-10 CCCat.

ria en la jurisprudència de la Sala 1^a del Tribunal Supremo», *Diario La Ley*, núm. 8010 (2013), p. 5-6, entre d'altres.

18. Vegeu també les sentències del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) d'11 de desembre de 2003 (RJ 2004/935), 27 de febrer de 2006 (RJ 2006/2384), 8 de maig de 2008 (JUR 2009/296272), 10 de novembre de 2009 (RJ 2009/3142), 20 d'abril de 2009 (RJ 2010/1624), 25 de febrer de 2010 (JUR 2010/132308) i 20 de desembre de 2010 (RJ 2011/1320). En el mateix sentit es pronuncia el Tribunal Suprem en les sentències de la Sala Primera de 10 de febrer de 2005 (RJ 2005/1133), 17 d'octubre de 2008 (RJ 2008/5702), 5 de novembre de 2008 (RJ 2009/3), 21 de novembre de 2008 (RJ 2008/6060), 10 de març de 2009 (RJ 2009/1637), 17 de juliol de 2009 (JUR 2009/350153) i 16 de novembre de 2012 (RJ 2012/10435), entre d'altres.

19. Sergio NASARRE AZNAR, «La compensación por razón del trabajo y la prestación compensatoria», p. 281-284.

4. PRESSUPÒSITS DE LA PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA: EL DESEQUILIBRI ECONÒMIC

L'atorgament de la prestació compensatòria pressuposa l'existència d'un desequilibri, entès com l'empitjorament econòmic que pateix un dels cònjuges en relació amb la situació que gaudia abans de la ruptura conjugal i que resulta de la confrontació de les condicions econòmiques d'ambdós cònjuges abans i després de la ruptura. Si inicialment era suficient que es produís qualsevol tipus d'empitjorament perquè es reconegués el dret a la prestació compensatòria (teoria objectiva del desequilibri), actualment aquest empitjorament ha de tenir l'origen en els sacrificis que hagi realitzat el cònjuge més desfavorit com a conseqüència de la seva major dedicació a la família i a la llar durant el matrimoni (teoria subjectiva del desequilibri).

L'adopció d'aquesta teoria ha significat una nova manera d'entendre les circumstàncies previstes en l'article 233-15 CCCat —o, de manera similar, les establertes en el paràgraf 2 de l'art. 97 CC—. Segons l'article 233-15 CCCat, l'autoritat judicial ha de valorar els elements següents a l'hora de fixar la quantia i la durada de la prestació: *a)* la posició econòmica dels cònjuges, tenint en compte la compensació econòmica per raó de treball o les previsible atribucions derivades de la liquidació del règim econòmic matrimonial; *b)* la realització de tasques familiars o altres decisions preses en interès de la família durant la convivència, si això ha minvat la capacitat d'un dels cònjuges d'obtenir ingressos; *c)* les perspectives econòmiques previsible dels cònjuges, tenint en compte llur edat i estat de salut, i la manera com s'atribueix la guarda dels fills comuns; *d)* la durada de la convivència, i *e)* les noves despeses familiars del deutor. Si, d'acord amb la tesi objectiva, aquests paràmetres només permetien valorar la quantia d'una pensió determinada prèviament, per a la tesi subjectiva són determinants de l'existència o no d'un desequilibri econòmic indemnitzable mitjançant la prestació compensatòria. Això es dedueix de la Sentència de la Sala Primera del Tribunal Suprem (STS) de 19 de gener de 2010 (RJ 2010/417), que resolva els fets següents: J. M. i C. van contraure matrimoni l'any 1969. Entre el 1966 i el 1982, C. va treballar per a diverses empreses de neteja i com a autònoma, i del 1982 al 2003 va tenir diversos contractes temporals. L'any 2004 J. M. interposà una demanda de separació. El Jutjat de Primera Instància Número 66 de Madrid (16 de novembre de 2004) estimà en part la demanda i reconegué a C. una pensió compensatòria de 472 euros mensuals, atès que el seu marit percebia una pensió d'invalidesa permanent de 944,20 euros i ella no tenia cap tipus d'ingrés. L'Audiència Provincial (AP) de Madrid (Secció 24a, 28 de setembre de 2005) estimà en part el recurs d'apel·lació interposat per J. M. i denegà la pensió compensatòria perquè va considerar que el desequilibri patit per C. no derivava del cessament de la convivència causat per la separació. El Tribunal Suprem confirmà la sentència d'instància perquè: *a)* C. havia mantingut la seva capacitat laboral durant el matrimoni; *b)* la dedicació de C. a la família no li havia impedit treballar; *c)* s'havien produït transferències equilibradores entre els patrimonis dels es-

posos, atès que regia un règim de societat de guany; *d*) el divorci no havia generat a C. cap pèrdua de capacitat laboral, i *e*) el dret a la pensió compensatòria no era un dret d'aliments vinculat a la idea de necessitat. En relació amb les circumstàncies enumerades en l'article 97.2 CC, el Tribunal afirmà que «[...] tienen una doble función: a) actúan como elementos integrantes del desequilibrio, en tanto en cuanto sea posible según la naturaleza de cada una de las circunstancias, y *b*) una vez determinada la concurrencia del mismo, actuarán como elementos que permitirán fijar la cuantía de la pensión. A la vista de ello, el juez debe estar en disposición de decidir sobre tres cuestiones: *a*) si se ha producido desequilibrio generador de pensión compensatoria; *b*) cuál es la cuantía de la pensión una vez determinada su existencia, y *c*) si la pensión debe ser definitiva o temporal»²⁰ (FJ 6è).²¹

5. TEMPORALITAT DE LA PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA

Fins a la dècada dels anys noranta del segle passat, els tribunals espanyols solien atorgar pensions compensatòries vitalícies. Els canvis en la situació de la dona respecte del matrimoni i la seva incorporació progressiva al mercat de treball van donar lloc a un nou corrent jurisprudencial favorable a la temporalització de la pensió.

En el dret civil espanyol, la polèmica jurisprudencial sobre la possibilitat de limitar temporalment la pensió fou superada amb les sentències de la Sala Primera del Tribunal Suprem de 10 de febrer de 2005 (RJ 2005/1133)²² i 28 d'abril de 2005 (RJ 2005/4209), i quedà definitivament resolta amb la reforma de l'article 97 CC per la Llei 15/2005.²³ Les sentències de la Sala Primera del Tribunal Suprem de 10 de febrer

20. Aquesta solució ja havia estat apuntada per Àngel CARRASCO PERERA, *Derecho de familia: Casos, reglas y argumentos*, Madrid, Dilex, 2006, p. 129. En contra de la tesi subjectiva del desequilibri econòmic, vegeu María Luisa MORENO-TORRES, «La pensión compensatoria», a Julio V. GAVIDIA SÁNCHEZ (coord.), *La reforma del matrimonio (leyes 13 y 15/2005)*, Madrid, Marcial Pons, 2007, p. 155; Fernando MORENO MOZO, *Cargas del matrimonio y alimentos*, Granada, Comares, 2008, p. 63.

21. Es poden veure, en aplicació d'aquesta doctrina, les sentències del Tribunal Suprem (Sala Primera) de 24 de novembre de 2011 (RJ 2012/573), 19 d'octubre de 2011 (RJ 2012/422) i 8 de maig de 2012 (RJ 2012/6115). Segons aquesta darrera sentència, «[...] el hecho de que un matrimonio haya regido sus relaciones económicas por un régimen de comunidad o uno de separación no es un factor que origine por sí mismo el derecho a obtener o no pensión compensatoria. Solo lo causará el desequilibrio producido como consecuencia de la separación o el divorcio, si bien entre los parámetros a tener en cuenta para fijar la concurrencia de desequilibrio, debe también incluirse el régimen de bienes» (FJ 2n).

22. Vegeu un comentari a aquesta Sentència a Ana Laura CABEZUELO ARENAS, «Comentario de la Sentencia del Tribunal Supremo de 10 de febrero de 2005», *Cuadernos Civitas de Jurisprudencia Civil*, núm. 69 (2005), p. 1369-1397.

23. No obstant això, com posa en relleu Federico ARNAU MOYA, «La temporalidad de la prestación compensatoria. Una evolución jurisprudencial y legislativa», a Reyes BARRADA, Martín GARRIDO i Sergio NASARRE (dir.), *El nuevo derecho de la persona y la familia (libro segundo del Código civil de Cataluña)*, Barcelona, Bosch, 2011, p. 319, «[u]n análisis de la jurisprudencia de las audiencias provinciales dictada con

de 2005 i 28 d'abril de 2005 van admetre la possibilitat d'establir pensions compensatòries temporals quan constés «[...] una situació de idoneidad o aptitud para superar el desequilibrio económico que haga desaconsejable la prolongación de la pensión» i fos possible una «[...] previsión *ex ante* de las condiciones o circunstancias que delimitan la temporalidad [...] con certidumbre o potencialidad real determinada por altos índices de probabilidad, que es ajena a lo que se ha denominado *futurismo o adivinación*». En aquest sentit, serien factors que caldria tenir en compte en la seva fixació «[...] la edad, duración efectiva de la convivencia conyugal, dedicación al hogar y a los hijos; cuántos de estos precisan atención futura; estado de salud, y su recuperabilidad; trabajo que el acreedor desempeñe o pueda desempeñar por su cualificación profesional; circunstancias del mercado laboral en relación con la profesión del perceptor; facilidad de acceder a un trabajo remunerado —perspectivas reales y efectivas de incorporación al mercado laboral—; posibilidades de reciclaje o volver —reinserción— al anterior trabajo (que se dejó por el matrimonio); preparación y experiencia laboral o profesional; oportunidades que ofrece la sociedad, etc.» (FJ 3r). D'acord amb aquesta doctrina jurisprudencial, la STS, Sala Primera, de 10 de febrer de 2005 (RJ 2005/1133) reconegué una pensió compensatòria temporal —per un període de divuit anys— a una dona de quaranta anys que tenia a càrrec seu un fill menor d'edat, que havia conviscut amb el seu marit dotze anys durant els quals s'havia dedicat a la cura de la família i de la llar, i que tenia capacitat professional i possibilitats d'obtenir una ocupació remunerada després d'un període de reciclatge de coneixements. Així mateix, la STS, Sala Primera, de 28 d'abril de 2005 (RJ 2005/4209) atorgà una pensió compensatòria temporal —per un període de dos anys— a una dona de trenta-set anys amb dos fills menors d'edat, que havia conviscut amb el seu marit durant tres anys i que era diplomada en tècniques de comunicació.

En el dret civil català, la possibilitat de reconèixer una pensió de caràcter temporal ja es podia deduir de l'article 86.1d CF quan preveia, com a causa d'extinció de la pensió, «el transcur del termini pel qual es va establir». En aquest sentit, la STSJC de 20 de juny de 2011 (RJ 2011/6110), en relació amb la jurisprudència que havia interpretat l'article 84 CF, insistia que «[l]a pensió compensatòria té vocació inequívoca de caducitat, tot i que la fixació d'un termini o la limitació temporal per al seu pagament és una facultat i no una obligació de l'òrgan decisor, el qual haurà d'atendre en cada cas a les circumstàncies concretes que duguin a optar per una o altra solució, de manera que es ve admetent la limitació temporal sempre que es puguin determinar en aquest moment totes les circumstàncies que es relacionen a l'article 84 CF. En tot cas, s'exigeix que quedi plasmat en la corresponent sentència un judici prou ponderat i raonable de previsió de la superació o desaparició del desequilibri que va justificar la

posterioridad al año 2005 nos enfrenta con un panorama desolador, puesto que ante situaciones *de facto* similares podemos encontrar resoluciones diametralmente opuestas».

seva concessió, per la qual cosa [...], no hem apreciat inconvenient, sinó tot el contrari, en la fixació d'un termini quan sigui assequible la incorporació al mercat laboral del cònjuge creditor de la pensió o, en general, quan es pugui apreciar la possibilitat d'un desenvolupament autònom que li permeti un accés als mitjans econòmics que de moment li proporciona la pensió» (FJ 5è).²⁴

L'article 233-17.4 CCCat fa un pas més enllà, ja que no només reconeix expressament la possibilitat de limitar temporalment la prestació compensatòria, sinó que, a més, afirma que les prestacions de caràcter temporal són la regla general i les prestacions vitalícies constitueixen l'excepció: «[l]a prestació compensatòria en forma de pensió s'atorga per un període limitat, llevat que concorrin circumstàncies excepcionals que justifiquin fixar-la amb caràcter indefinit».²⁵ La regulació d'aquest article és coherent amb una societat en la qual les crisis o ruptures afecten cada vegada més sovint matrimonis de curta durada, amb dones joves que al llarg de la seva vida han rebut algun tipus de formació i que ja treballen o bé encara són a temps d'incorporar-se —o reincorporar-se— al mercat de treball.²⁶ En aquest context, mancaria de justificació imposar al cònjuge deutor el manteniment del cònjuge creditor amb caràcter indefinit, quan aquest pogués superar, en un període de temps raonable, el desequilibri econòmic derivat de la crisi conjugal. La prestació compensatòria no s'hauria de configurar com una assegurança de vida o una renda vitalícia que perpetués un determinat *modus vivendi*, sinó com un mecanisme que promogués l'autonomia econòmica del cònjuge més feble.²⁷

Amb posterioritat a l'entrada en vigor del CCCat, l'Audiència Provincial de Barcelona ha reconegut diverses prestacions compensatòries de caràcter temporal: la Sentència de l'Audiència Provincial de Barcelona (SAPB) de 6 de juny de 2012 (AC 2012/1316) concedí una prestació compensatòria per un període de nou anys, atesa «[...] la durada de la convivència, que no va arribar als 16 anys, la majoria d'edat dels dos fills que determina que, tot i que segueixin convivint amb ella ja no

24. En el mateix sentit, vegeu les sentències del TSJC d'1 de desembre de 2003 (RJ 2004/933), 21 de juny de 2004 (RJ 2010/2365), 27 de febrer de 2006 (RJ 2006/2384), 8 de maig de 2008 (JUR 2009/296272), 10 de novembre de 2009 (RJ 2009/3142) i 11 de març de 2010 (RJ 2010/2723).

25. Per a la prestació alimentària en forma de pensió, l'art. 234-11.3 CCCat és encara més restrictiu, ja que estableix que «[...] té caràcter temporal, amb un màxim de tres anualitats, llevat que la prestació es fonamenti en la minva de la capacitat del creditor d'obtenir ingressos derivada de la guarda de fills comuns. En aquest cas, es pot atribuir mentre duri la guarda».

26. Com posa en relleu la SAP de Barcelona d'1 d'octubre de 2012 (JUR 2012/369036), «[a]quest és, tanmateix, el principi que inspira la regulació en el Codi civil de Catalunya, articles 233-14 a 233-19 (aplicable al cas d'autes en virtut del que estableix la DT tercera), en què el primitiu caràcter indefinit de la institució ha estat adaptat a la generalitat de situacions que presenta la realitat sociològica actual, que parteix de la plena incorporació de la dona a les activitats productives i de la superació dels vincles de dependència derivats de la unió matrimonial propis d'èpoques ja remotes» (FJ 2n).

27. Lenore J. WEITZMAN, «The economics of divorce: social and economic consequences of property, alimony and child support awards», *UCLA Law Review*, núm. 28 (1981), p. 1267.

necessita dedicar tantes atencions, la cobertura assistencial i les cotitzacions a efectes de classes passives, i la seva àmplia formació professional que permet ponderar la previsibilitat del manteniment de l'ocupació que exerceix de manera interina» (FJ 3r). Així mateix, la SAPB de 17 de juliol de 2012 (JUR 2012/347832) atorgà una prestació per un període de quatre anys tenint en compte que «[...] l'edat de la Sra. A. i la seva titulació o formació permeten preveure la possibilitat d'accedir al mercat laboral en un termini no superior a quatre anys, termini que a més resulta coherent amb la durada de la convivència matrimonial de 18 anys i amb la finalitat reequilibradora de la pensió» (FJ 1r).²⁸

La temporalització com a regla no impedeix, en qualsevol cas, que els jutges puguin reconèixer prestacions vitalícies quan, d'acord amb les circumstàncies concurrents, el cònjuge creditor no pugui assolir la seva independència econòmica. En el context social actual encara és molt habitual trobar matrimonis tradicionals amb convivències de llarga durada, amb dones d'edat avançada i salut precària que s'han dedicat tota la vida o durant molts anys a la cura de la família i a les tasques de la llar, que no disposen de formació i que tenen unes probabilitats molt baixes de poder accedir al món laboral. En aquest escenari, la prestació vitalícia esdevé l'única manera de compensar el desequilibri econòmic derivat de la crisi conjugal (vegeu, en aquest sentit, el preàmbul del llibre segon del CCCat). L'atorgament d'una prestació de caràcter temporal únicament garantiria al cònjuge creditor una certa seguretat econòmica durant uns anys, però el relegaria a una posició de desprotecció i desatenció un cop transcorregut el termini per al qual s'hagués establert.²⁹

6. RENÚNCIA A LA PRESTACIÓ COMPENSATÒRIA

La prestació compensatòria és un dret de crèdit de caràcter disponible i, per tant, pot ser renunciat per acord de les parts.³⁰ La nova regulació catalana admet expressament que els cònjuges, en virtut de la seva autonomia privada, puguin renunciar a la prestació compensatòria en els pactes que puguin establir en previsió de la ruptura (art. 233-16.1 CCCat). Segons el dret català, aquests tipus de pactes es poden atorgar

28. Vegeu també la SAP de Barcelona d'1 d'octubre de 2012 (JUR 2012/369036) i la SAP de Barcelona de 10 d'octubre de 2012 (JUR 2012/369870).

29. Sota la vigència de l'art. 84 CF, la STSJC 26 de novembre de 2007 (JUR 2009/296372) atorgà una pensió compensatòria de caràcter indefinit a una dona de cinquanta anys que havia dedicat uns vint anys de matrimoni a la cura de la família i que tenia una qualificació professional molt aleatòria, la qual no es podia considerar desvirtuada pel mer fet d'haver realitzat alguns treballs poc estables, haver assistit a un curs de capacitació agrària o haver-se dedicat, sense èxit, a una activitat de peixateria per compte propi.

30. Vegeu, en la jurisprudència anterior a l'aprovació del llibre segon del CCCat, les sentències del TSJC de 4 d'octubre de 2001 (RJ 2002/6949), 10 de juliol de 2006 (ROJ STSJ CAT 6853/2006), 2 de febrer de 2009 (RJ 2009/3998) i 28 de gener de 2010 (RJ 2010/1486).

en capítols matrimonials o en una escriptura pública, i és obligació del notari autoritzant informar per separat cadascun dels atorgants sobre l'abast dels canvis que vulguin introduir respecte del règim legal supletori i advertir-los del seu deure recíproc de facilitar-se informació sobre els seus patrimonis, ingressos i expectatives econòmiques. Els pactes que, en el moment de fer-se valer, siguin greument perjudicials per al cònjuge que ha fet la renúncia, manquen d'eficàcia si aquest acredita que han sobrevingut circumstàncies rellevants que no es van preveure ni es podien raonablement preveure en el moment en què es van atorgar els pactes (art. 231-20 CCCat).

Si la renúncia té per objecte allò indispensable per a atendre les necessitats bàsiques del cònjuge creditor —enteses en el sentit de l'art. 237-1 CCCat—,³¹ cal que el pacte de renúncia s'incorpori a una proposta de conveni regulador³² (art. 233-3.1 CCCat; cfr. art. 90.2 CC), ja que, si no és així, la renúncia a la prestació no serà vàlida.³³ La regulació catalana és en aquest punt, com a mínim, qüestionable i planteja certs problemes de coherència interna amb el règim jurídic dels aliments d'origen familiar (art. 237-1 i seg. CCCat), no només perquè el dret d'aliments es configura com un dret irrenunciable (art. 237-12 CCCat), sinó també perquè l'obligació de prestar aliments s'extingeix en els casos de divorci i de declaració de nul·litat del matrimoni (art. 237-13 CCCat).

Aquest límit a la renúncia ja havia estat reconegut doctrinalment³⁴ i jurisprudencialment amb l'argument que a vegades la pensió compensatòria complia una funció assistencial o alimentària. Això es desprenia, per exemple, de la STSJC de 4 de juliol de 2002 (RJ 2002/10439), que resolva els fets següents: l'any 1976 C. i J. van contreure matrimoni. L'any 1996 J. va interposar una demanda de separació matrimonial que finalitzà amb l'aprovació d'un conveni regulador que imposava a C. l'obligació de pagar a la seva esposa 65.000 pessetes mensuals en concepte de prestació alimentària. L'any 1999 C. interposà una demanda de divorci. La Sentència del Jutjat de Primera Instància Número 9 de Sabadell de 16 de gener de 2001 decretà el divorci i declarà l'extinció de la pensió. Aquesta Sentència fou revocada parcialment per la SAPB de 5 de juliol de 2001, que reconegué a J. el dret a una pensió compensatòria de 65.000 pessetes

31. D'acord amb l'art. 237-1 CCCat, «[s]'entén per aliments tot el que és indispensable per al manteniment, l'habitatge, el vestit i l'assistència mèdica de la persona alimentada, i també les despeses per a la formació si aquesta és menor i per a la continuació de la formació, un cop assolida la majoria d'edat, si no l'ha acabada abans per una causa que no li és imputable, sempre que mantingui un rendiment regular. Així mateix, els aliments inclouen les despeses funeràries, si no estan cobertes d'una altra manera».

32. Aquest conveni ha de ser homologat pel tribunal encara que sigui perjudicial per al cònjuge. Vegeu, en aquest sentit, la STSJC de 10 de setembre de 2010 (RJ 2011/2458).

33. Vegeu, per a la prestació alimentària, l'art. 234-10.2 CCCat.

34. Per a Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Pensión compensatoria y pactos en previsión de una ruptura matrimonial», a Antonio CABANILLAS SÁNCHEZ (coord.), *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Luis Díez-Picazo*, tom III, Madrid, Civitas, 2003, p. 4567, «[...] en la parte en que la pensión compensatoria venga a cubrir lo que sea indispensable para su sustento quedará excluida la posibilidad del pacto (de forma semejante a lo que disponen los artículos 151 CC y 270 CF en relación con la obligación de alimentos)».

mensuals. El TSJC desestimà el recurs de cassació interposat per C. perquè va considerar que «[...] si com a conseqüència de la demanda de divorci interposada precisament pel marit s'havia d'extingir la pensió d'aliments i no havent-se acreditat que s'hagin modificat les circumstàncies que van determinar la seva procedència per voluntat expressa dels cònjuges, hem d'entendre ajustada a dret la tesi [...] favorable a interpretar el conveni regulador en el sentit de mantenir la pensió alimentícia com un ajut equivalent a favor de l'esposa, mentre subsistissin les circumstàncies que van determinar la seva constitució en el conveni regulador. [...] Mentre el marit pagava la pensió per aliments, es pot afirmar que la pensió compensatòria es trobava en situació latent i si després de la sentència de divorci els ex cònjuges no estableixen cap altre conveni per tal de suplir la manca de la pensió alimentícia, el perjudici econòmic que havia de pal·liar la pensió alimentícia pot esmenar-lo la resolució judicial per la via d'establir una pensió compensatòria del mateix import» (FJ 4t).

El legislador català, en un intent de garantir que la renúncia a la prestació compensatòria, amb independència que es produeixi arran de la crisi matrimonial o en previsió d'aquesta, sigui el resultat d'una decisió degudament i plenament informada o, dit en altres paraules, d'un assessorament adequat sobre els seus efectes, ha acabat creant una regulació molt proteccionista del cònjuge feble, que arriba a l'extrem de negar l'eficàcia dels pactes de renúncia que no han estat inclosos en un conveni regulador i que el deixen sense allò necessari per a poder satisfer les seves necessitats més bàsiques.

7. CONCLUSIONS

El nou règim jurídic de la prestació compensatòria en el llibre segon del CCCat supera la visió obsoleta del matrimoni com a institució en la qual la muller es dedicava exclusivament a la cura dels fills i les tasques de la llar i el marit treballava per a garantir el manteniment econòmic de la família. La capitalització i la temporalització de la prestació compensatòria han permès adaptar la institució a les noves necessitats socials i realitats familiars i han significat un pas endavant cap a la superació de les situacions de desigualtat i de dependència econòmica que es generaven com a conseqüència de la crisi matrimonial. El legislador català continua essent, però, excessivament proteccionista del cònjuge feble —generalment la dona— en alguns aspectes de la regulació que no solament no protegeixen aquest col·lectiu, sinó que només contribueixen a perpetuar els estereotips de gènere tradicionals.

TAULA 1
Sentències citades

SENTÈNCIES DEL TRIBUNAL SUPREM		
<i>Sala i data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
1a, 16.11.2012	RJ 2012/10435	José Antonio Seijas Quintana
1a, 8.5.2012	RJ 2012/6115	Encarnación Roca Trías
1a, 24.11.2011	RJ 2012/573	Encarnación Roca Trías
1a, 19.10.2011	RJ 2012/422	Encarnación Roca Trías
1a, 19.1.2010	RJ 2010/417	Encarnación Roca Trías
1a, 17.7.2009	JUR 2009/350153	Encarnación Roca Trías
1a, 10.3.2009	RJ 2009/1637	José Almagro Nosete
1a, 21.11.2008	RJ 2008/6060	José Almagro Nosete
1a, 5.11.2008	RJ 2009/3	Encarnación Roca Trías
1a, 17.10.2008	RJ 2008/5702	José Almagro Nosete
1a, 9.10.2008	RJ 2008/5685	José Almagro Nosete
1a, 28.4.2005	RJ 2005/4209	Ignacio Sierra Gil de la Cuesta
1a, 10.2.2005	RJ 2005/1133	Jesús Corbal Fernández

SENTÈNCIES I INTERLOCUTÒRIES DEL TRIBUNAL SUPERIOR DE JUSTÍCIA DE CATALUNYA		
<i>Data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
20.6.2011	RJ 2011/6110	José Francisco Valls Gombau
31.1.2011	RJ 2011/2858	José Francisco Valls Gombau
20.12.2010	RJ 2011/1320	José Francisco Valls Gombau
10.9.2010	RJ 2011/2458	Enrique Anglada Fors
25.2.2010	JUR 2010/132308	José Francisco Valls Gombau
28.1.2010	RJ 2010/1486	María Eugenia Alegret Burgués

<i>Data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
10.11.2009	RJ 2009/3142	Carlos Ramos Rubio
20.4.2009	RJ 2010/1624	María Eugenia Alegret Burgués
2.2.2009	RJ 2009/3998	Enrique Anglada Fors
8.5.2008	JUR 2009/296272	Carlos Ramos Rubio
26.11.2007	JUR 2009/296372	Ramón Foncillas Sopena
10.7.2006	ROJ STSJ CAT 6853/2006	Carlos Ramos Rubio
27.2.2006	RJ 2006/2384	Guillermo Vidal Andreu
21.6.2004	RJ 2010/2365	Guillermo Vidal Andreu
1.12.2003	RJ 2004/933	Guillermo Vidal Andreu
11.12.2003	RJ 2004/935	Ponç Feliu i Llansa
4.7.2002	RJ 2002/10439	Lluís Puig i Ferriol
4.10.2001	RJ 2002/6949	Lluís Puig i Ferriol

SENTÈNCIES DE L'AUDIÈNCIA PROVINCIAL DE BARCELONA		
<i>Data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
6.6.2012	AC 2012/1316	Pascual Ortuño Muñoz
17.7.2012	JUR 2012/347832	María Dolores Viñas Maestre
1.10.2012	JUR 2012/369036	Pascual Ortuño Muñoz
10.10.2012	JUR 2012/369870	Joaquín Bayo Delgado

BIBLIOGRAFIA

- ARNAU MOYA, Federico. «La temporalidad de la prestación compensatoria. Una evolución jurisprudencial y legislativa». A: BARRADA, Reyes; GARRIDO, Martín; NASARRE, Sergio (dir.). *El nuevo derecho de la persona y la familia (libro segundo del Código civil de Cataluña)*. Barcelona: Bosch, 2011, p. 313-326.
- BARTLETT, Katharine T. «Feminism and family law». *Family Law Quarterly*, vol. 33, núm. 3 (1999), p. 475-500.

- BAYO DELGADO, Joaquín. «Article 84». A: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (dir.). *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*. Madrid: Tecnos, 2000, p. 401 i seg.
- CABEZUELO ARENAS, Ana Laura. «Comentario de la Sentencia del Tribunal Supremo de 10 de febrero de 2005». *Cuadernos Civitas de Jurisprudencia Civil*, núm. 69 (2005), p. 1369-1397.
- «El Tribunal Supremo admite la limitación temporal de la pensión compensatoria (STS de 10 de febrero de 2005 (RJ 2005, 1133))». *Actualidad Jurídica Aranzadi*, núm. 671 (2005), p. 8-10.
- CARRASCO PERERA, Ángel. *Derecho de familia: Casos, reglas y argumentos*. Madrid: Dilex, 2006.
- DÍEZ-PICAZO GIMÉNEZ, Gema (coord.). *Derecho de familia*. Madrid: Civitas, 2012.
- EGEA FERNÁNDEZ, Joan. «Pensión compensatoria y pactos en previsión de una ruptura matrimonial». A: CABANILLAS SÁNCHEZ, Antonio (coord.). *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Luis Díez-Picazo*. Tom III. Madrid: Civitas, 2003, p. 4551-4574.
- MORENO MOZO, Fernando. *Cargas del matrimonio y alimentos*. Granada: Comares, 2008.
- MORENO-TORRES, María Luisa. «La pensión compensatoria». A: GAVIDIA SÁNCHEZ, Julio V. (coord.). *La reforma del matrimonio (Leyes 13 y 15/2005)*. Madrid: Marcial Pons, 2007, p. 127-234.
- NASARRE AZNAR, Sergio. «La compensación por razón del trabajo y la prestación compensatoria en el libro segundo del Código civil de Cataluña». A: BARRADA, Reyes; GARRIDO, Martín; NASARRE, Sergio (dir.). *El nuevo derecho de la persona y la familia (libro segundo del Código civil de Cataluña)*. Barcelona: Bosch, 2011, p. 233-300.
- PARDILLO HERNÁNDEZ, Agustín. «La pensión compensatoria en la jurisprudencia de la Sala 1ª del Tribunal Supremo». *Diario La Ley*, núm. 8010 (2013).
- PUIG I FERRIOL, Lluís; ROCA TRIAS, Encarna. *Institucions del dret civil de Catalunya*. Vol. II. *Dret de la persona i dret de família*. 6a ed. València: Tirant lo Blanch, 2007.
- ROCA TRIAS, Encarnación. «Las consecuencias económicas del divorcio: la pensión compensatoria». A: CERVILLA GARZÓN, María Dolores. *La situación jurídica de la mujer en los supuestos de crisis matrimonial: IV Seminario de Estudios Jurídicos y Criminológicos*. Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz: Ayuntamiento de Jerez de la Frontera. Departamento de la Mujer, 1997, p. 145-198.
- ROCA TRIAS, Encarnación (coord. gral.). *Persona y familia: Libro segundo del Código civil de Cataluña*. Madrid: Sepín, 2011.
- SALVADOR CODERCH, Pablo; RUIZ GARCÍA, Juan Antonio. «Article 1 CF. El matrimoni». A: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (dir.). *Comentaris al Codi de*

familia, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua. Madrid: Tecnos, 2000, p. 43 i seg.

UREÑA MARTÍNEZ, Magdalena. *Crisis matrimoniales y pensión de viudedad*. Cizur Menor (Navarra): Aranzadi, 2011.

WEITZMAN, Lenore J. «The economics of divorce: social and economic consequences of property, alimony and child support awards». *UCLA Law Review*, núm. 28 (1981), p. 1181-1268.